

СВІТ МАЙБУТНЬОГО У ТВОРАХ Г. ВЕЛСА ТА Р. БРЕДБЕРІ: ФАНТАСТИКА ЧИ ПЕРЕСТОРОГА?

У статті здійснено спробу порівняльного аналізу просторових образів, які є топофоном майбутнього, у фантастичних романах Г. Велса та Р. Бредбері. Зміст цих образів має онтологічний та аксіологічний плани. Була виявлена принципова схожість концептуальної організації онтології топофону та аксіологічна контрастність окремих складових образу простору в досліджуваних творах. Однак, відмінною виявилась представлена в романах світоглядна позиція письменників щодо долі людства у майбутньому.

Ключові слова: фантастика, топофон, концептуальна модель, онтологія, аксіологія.

Статья представляет собой опыт сравнительного анализа пространственных образов, изображающих топофон будущего, в фантастических романах Г. Уэллса и Р. Бредбери. Содержание этих образов включает онтологическую и аксиологическую плоскости. Было обнаружено принципиальное сходство концептуальной организации онтологии топофона и аксиологическая контрастность отдельных составляющих пространственного образа в исследуемых произведениях. Однако представленная в романах мировоззренческая позиция писателей относительно судьбы человечества в будущем различается.

Ключевые слова: фантастика, топофон, концептуальная модель, онтология, аксиология.

This study aims to compare spatial images of the future depicted in novels by H. Wells and R. Bradbury. Information about the images has ontological and axiological planes. Both novels were found to have similar conceptual structure of the topophone ontology and axiological polarity of some constituents within the spatial image. However, the writers tend to have different views on the future of mankind, which they tried to present through their novels.

Key words: science fiction, spatial image, conceptual model, ontology, axiology.

Сучасна мовознавча парадигма характеризується інтегративністю: вивчення мови у її зв'язках із суспільством та мисленням призвело до появи багатьох міждисциплінарних галузей науки про мову. Однією з них є когнітивна лінгвістика, що, фокусуючись на проблемі зв'язку мови і мислення, прагне виявити способи упорядкування інформації, представленої за допомогою мови. Одним із „пакетів” упорядкованої інформації є текст як мовний твір і як вища і найскладніша одиниця мовної системи. Художній текст відрізняється від інших текстів експресивністю та розмаїттям способів своєї змістової організації. Важливою складовою семантики таких текстів є представлена мовними засобами система образів, які виконують свою роль у формуванні загального змісту тексту як єдиного цілого [2, с. 75]. У зв'язку з цим увага лінгвістів повернута до питання, які саме структури мислення забезпечують організацію інформації у художньому образі і як така інформація передається мовними засобами. Відповідь на це питання пов'язана з вирішенням ширшої проблеми – з'ясуванням лінгвокогнітивних механізмів художньої творчості. Ця проблема **актуальна** для такого нового напрямку лінгвістичних досліджень, як когнітивна семантика художнього тексту, або когнітивна поетика. Найбільш перспективним і дотепер найменш вивченим аспектом вищезгаданої проблеми є пошук когнітивних структур, що організують інформацію в художніх текстах різних жанрів та різних авторів.

Ця розвідка має на меті аналіз і порівняння просторових образів (топофонів) романів Г. Велса „Машина часу” та Р. Бредбері „451? за Фаренгейтом”.

Наукова новизна роботи визначається тим, що в ній уперше здійснено спробу порівняльного аналізу топофонів двох фантастичних романів, які описують майбутнє, що уможливорює розкриття і співставлення втілених у романах авторських світоглядних принципів та ідейного послання (message).

На думку Ю.М. Лотмана, художній текст будується за законами асоціативно-образного мислення, коли життєвий матеріал перетворюється у свого роду „маленький всесвіт”, побачений очима автора [8]. Наративна структура художнього тексту складається з образів персонажів і хронотопу, що взаємно змінюються і доповнюють один одного [10, с. 384]. Така структура з'являється як необхідність просторово-часових рамок для персонажа, має самостійне значення й, у свою чергу, перетворюється на агента, що приймає персонаж і змінює його, тобто персонаж щось втрачає зі свого змісту при зануренні у структуру, але при цьому і здобуває щось від самої структури [9, с. 50]. Хронотоп є організаційним центром основних сюжетних подій, йому належить основне сюжетотвірне значення [3, с. 398], причому провідну роль у хронотопі відіграє топофон.

Особливу роль відіграє образ простору в текстах, де місцем дії є вигаданий автором топофон. До таких текстів належить жанр наукової фантастики, представлений, зокрема, творами Г. Велса та Р. Бредбері. Тут топофон утворює не лише тло, на якому розгортається дія, а й визначає характеристики і вчинки героїв; просторовий образ задає сюжетні рамки твору. Просторово-часова форма у фантастиці примарна: весь цей світ позапросторовий, у ньому все перетікає з одного в інше. Ця стихія здатна і схильна сприймати ті форми просторово-часового образу світу, які характерні для певної епохи. Якщо образ світу, притаманний певному часу, є внутрішньо фантастичним – як, скажімо, у середньовіччі, – картина світобудови здається фантастичною як за формою, так і за суттю. Проте якщо панівні уявлення про світ реалістичні – як це було в 19 та 20 столітті, – то фантастична тенденція могла набути і набула зовнішніх, просторово-часових реалістичних рис [12, с. 141].

Специфіка топофону як художнього образу полягає в тому, що він, створюючи нову реальність, не лише дає людині нове пізнання світу; „він одночасно передає певне ставлення до зображуваного” [2, с. 74], тобто топофон художнього твору є „емоційно-ціннісно забарвленим” [3, с. 391]. Отже, необхідними площинами топофону художнього тексту є онтологічна й аксіологічна.

Онтологічна складова топофону в романі Г. Велса „Машина часу” демонструє тісний зв'язок між простором і часом. Герой подорожує в часі у далеке майбутнє, роблячи декілька зупинок протягом подорожі. Ці зупинки утворюють три часові зрізи, на кожному з яких простір, де опиняється мандрівник, отримує відмінні від інших характеристики. Такі зрізи є окремими одиницями (топофонами), що позначаються нами як **ЗЕМЛЯ „РАЙСЬКОГО” ПЕРІОДУ, ЗЕМЛЯ ПЕРІОДУ ЗАНЕПАДУ та ЗЕМЛЯ ЗА КРОК ДО ЗАГИБЕЛІ.**

Топофон **ЗЕМЛЯ „РАЙСЬКОГО” ПЕРІОДУ** поділяється на два регіони, що протиставляються один одному: **ВЕРХНІЙ СВІТ (Upperworld)** та **НИЖНІЙ СВІТ (Underworld)**. Описуючи регіони, автор розглядає їх з двох точок зору, які у термінах О. Ф. Лосева можна назвати ейдетичною та логічною [7, с. 112]. З одного боку, обидва світи автор зображує як цілісні, нечленовані (ейдетичні) утворення з певними загальними характеристиками. З іншого боку, образ Верхнього Світу постає як гетерогенне/логічне утворення, де автор зосереджує увагу на його окремих елементах. Таких елементів (фокусів) нараховується п'ять: **Палац елоїв, Сфінкс, Ліс, Галявина, Палац Зеленої Порцеляни.**

Таким чином, онтологія образу простору першого часового зрізу ґрунтується на посесивній фреймовій моделі, яка у нашому випадку демонструє відношення між цілим та його частиною [6, с. 83]. Топофон, який виступає в ролі голоніма, може бути поділений на самостійні частини (партоніми), які чітко розрізняються та мають фіксовані межі. Один із партонімів (ВЕРХНІЙ СВІТ) виступає голонімом по відношенню до частин (фокусів), що стають партонімами.

Образи регіонів/фокусів об'єктивовані у свого роду макротексті, представленому 258 дескрипціями-мікротекстами, які були отримані нами в результаті суцільної вибірки з роману „Машина часу”. Будучи зображеним ейдетично, кожен із регіонів розглядається як

ментальний простір – теоретичний уявний конструкт, створюваний за допомогою дискурсу і призначений для обробки комплексної інформації [14, с. 34]. Елементами ментальних просторів є ролі, що асоціюються не з конкретними сутностями, а, скоріше, з певними характеристиками чи функціями. У досліджуваному матеріалі такими ролями є **територія-ландшафт, будівлі, рослини, тварини**. Роллю дослідники називають конкретні сутності, які мають спільну рису і визначаються як наповнювачі (values) [13, с. 39–41]. Наповнювачами ролі **територія-ландшафт** є сутності, що відносяться до об'єктів природи (земля, небо, погодні явища і феномени природи). Наповнювачами ролі **будівлі** виступають палаци, інші напівзруйновані будівлі та статуї. Роль **рослини** представлена такими наповнювачами, як трава, квіти, дерева та їх плоди тощо. Що стосується ролі **тварини**, то у цьому часовому зрізі вона представлена лише однією дескрипцією метелика.

На другому та третьому часових зрізах (**ЗЕМЛЯ ПЕРІОДУ ЗАНЕПАДУ** та **ЗЕМЛЯ ЗА КРОК ДО ЗАГИБЕЛІ**) топофон отримує ейдетичне зображення. Образ простору представлений 19 дескрипціями на другому та 18 дескрипціями на третьому часових зрізах. Ролями ментального простору топофону в ці два періоди є **територія-ландшафт, рослини та тварини**, оскільки на Землі через 30 млн. років будівлі зникають. Отже, концептуальна модель образу простору цих двох часових зрізів аналогічна моделі першого зрізу – за винятком ролі **будівлі**, яка відсутня.

Якщо посесивна структура організує знання онтологічного плану, тобто інформацію про те, яким є фізичний вигляд простору, то розширення тематичних фокусів цієї структури за рахунок включення якісної характеристики предметних сутностей створює передумови для формування аксіологічного, оцінного плану. Для аналізу емотивної оцінки образу простору вихідним матеріалом стають конкретні дескрипції фокусів, або тих предметних сутностей, що є наповнювачами ролей **територія-ландшафт, будівлі, рослини, тварини**. За спостереженням І.Р. Гальперіна, „створюючи уявний світ, митець слова не може бути безстороннім до цього світу. Представляючи його як реальний, він, залежно від свого методу художнього зображення, прямо чи побічно виражає своє ставлення до зображуваного” [4, с. 123]. Це ставлення відбивається в емотивній оцінці, яка має скалярно-антонімічний характер.

Описи фокусів і наповнювачів ролей, включених до ментального простору конкретного регіону, можуть містити неоднозначні оцінки. У зв'язку з цим сумарна оцінка ролі встановлюється на основі кількісного аналізу пропозицій, що мають позитивні, негативні і нейтральні конотації. Належність переважної більшості конотацій до того чи іншого виду обумовлює характер сумарної оцінки ролі. Для характеристики ролей ми використовуємо ширший оцінний спектр: **ДОБРЕ ← НЕ-ПОГАНО ← НЕ-ПОГАНО/НЕ-ДОБРЕ → НЕ-ДОБРЕ → ПОГАНО**, де кожний із параметрів представляє сумарну оцінку ролей, фокусів і регіонів.

При віднесенні сумарної оцінки до того чи іншого аксіологічного параметру ми дотримувались такого критерію. Число дескрипцій фокусів або наповнювачей ролей, що включаються до конкретного регіону, приймалося за 100%. На основі цього числа виводився відсоток дескрипцій із позитивною, негативною і нейтральною оцінністю. Сумарна оцінка фокусу або регіону, яка має відносний характер, визначалася з огляду на процентні показники: **ДОБРЕ** – більше 70% позитивних дескрипцій, **НЕ-ПОГАНО** – більше 55-70% позитивних дескрипцій, **НЕ-ДОБРЕ** – більше 55-70% негативних дескрипцій, **ПОГАНО** – більше 70% негативних дескрипцій. За приблизного балансу позитивних і негативних дескрипцій роль, фокус або регіон одержує проміжну оцінку **НЕ-ДОБРЕ/НЕ-ПОГАНО**.

Розглянемо докладно дескрипції фокусів та регіонів, що складають образ простору трьох часових зрізів у романі Г. Велса „Машина часу”.

ЗЕМЛЯ „РАЙСЬКОГО” ПЕРІОДУ

Регіон **ВЕРХНІЙ СВІТ**

Роль **Територія-ландшафт**

/+/- [16 дескрипцій]: **красива, квітуча** [12]: *it was as sweet and fair a view as I have ever seen* (2, 63); **схожа на рай на Землі** [4]: *It was natural on that golden evening that I should jump at the idea of a social paradise* (2, 65);

/0/ [2]: **загадкова** [2]: *What might appear when that hazy curtain was withdrawn?* (2, 56);
/-/ [16]: **неприємна вночі** [12]: *I felt faint and cold when I faced the empty space, among the black tangle of bushes* (2, 68); *the ruddy sunset set me thinking of the sunset of mankind* (2, 64); **у занепаді** [4]: *the condition of ruinous splendour in which I found the world* (2, 62).
Позитивна оцінка – 16 предикатів (47% від загальної кількості). Негативна оцінка – 16 предикатів (47%). Нейтральна оцінка – 2 предикати (6%). Сумарна оцінка ролі НЕ-ДОБРЕ/НЕ-ПОГАНО.

Роль **Будівлі**

/+/ [16]: **прекрасні, чудові** (палаці) [12]: *splendid palaces* (2, 111); *magnificent ruins* (2, 111); **величезні** [4]: *great palaces* (2, 64); *the several big palaces were mere living places, great dining-halls and sleeping apartments* (2, 75);
/-/ [5]: **напівзруйновані** [5]: *some in ruins* (2, 64); *a little way up the hill, for instance, was a great heap of granite, bound together by masses of aluminium, a vast labyrinth of precipitous walls and crumbled heaps* (2, 62).

Позитивна оцінка – 16 предикатів (76% від загальної кількості). Негативна оцінка – 5 предикатів (24%). Сумарна оцінка ролі – ДОБРЕ.

Роль **Рослини**

/+/ [14]: **розкішні, буючі** [12]: *the same beautiful scene, the same abundant foliage* (2, 111); *a tangled waste of beautiful bushes and flowers* (2, 59); **з ніжними прекрасними квітами** [2]: *what delicate and wonderful flowers countless years of culture had created* (2, 59);
/-/ [2]: **темні і страшні вночі** [2]: *the bushes were inky black* (2, 78).

Позитивна оцінка – 14 предикатів (87% від загальної кількості). Негативна оцінка – 2 предикати (13%). Сумарна оцінка ролі – ДОБРЕ.

Роль **Тварини**

/+/ [1]: **гарні** [1]: *brilliant butterflies flew hither and thither* (2, 65).

Позитивна оцінка – 1 предикат (100% від загальної кількості). Сумарна оцінка ролі – ДОБРЕ.

Загалом: позитивних предикатів – 47 (65%), негативних предикатів – 23 (32%), нейтральних предикатів – 2 (3%). Сумарна оцінка регіону ВЕРХНІЙ СВІТ – НЕ-ПОГАНО.

Розглянемо фокуси, які включаються до логічного зображення регіону ВЕРХНІЙ СВІТ.

Палац елоїв

/+/ [10]: **величезний** [6]: *I went down to the great building of stone* (2, 70); **розкішний** [3]: *the general effect was extremely rich and picturesque* (2, 73); **помірно освітлений** [1]: *admitted a tempered light* (2, 59);

/-/ [11]: **пошкоджений часом та непогодами** [5]: *very badly broken and weather-worn* (2, 59); *vast grey edifice of fretted stone* (2, 59); **занедбаний** [3]: *and perhaps the thing that struck me most was its dilapidated look* (2, 60); **темний і страшний вночі** [3]: *the big hall was dark, silent, and deserted* (2, 70).

Позитивна оцінка – 10 предикатів (48% від загальної кількості). Негативна оцінка – 11 предикатів (52%). Сумарна оцінка фокусу – НЕ-ДОБРЕ/НЕ-ПОГАНО.

Палац Зеленої Порцеляни

/+/ [8]: **величезний** [4]: *a vast green structure* (2, 85); *it was larger than the largest of the palaces or ruins I knew* (2, 85); **сяючий** [2]: *and the polished gleam of its walls* (2, 92); **гарно оздоблений** [1]: *had an Oriental look: the face of it having the lustre, as well as the pale-green tint, a kind of bluish-green of a certain type of Chinese porcelain* (2, 85); **високий** [1]: *the tall pinnacles of the Palace of Green Porcelain* (2, 92);

/-/ [10]: **темний** [6]: *into a thick darkness* (2, 100); *in the remote blackness of the gallery* (2, 100); **напівзруйнований** [4]: *deserted and fallen into ruin* (2, 97);

/0/ [8]: **давно покинутий** [8]: *The place was very silent. The thick dust deadened footsteps* (2, 98).

Позитивна оцінка – 8 предикатів (31% від загальної кількості). Негативна оцінка – 10 предикатів (38%). Нейтральна оцінка – 8 предикатів (31%). Сумарна оцінка фокусу – НЕ-ДОБРЕ/НЕ-ПОГАНО.

Сфінкс

/-/ [19]: **такий, що викликає неприємні відчуття** [9]: *it seemed to smile in mockery of my dismay* (2, 68); **поточений хворобою** [3]: *white, leprous, in the light of the rising moon* (2, 68); *imparted an unpleasant suggestion of disease* (2, 55); **занадто великий** [3]: *it was very large, for a silver birch tree touched its shoulder* (2, 55); *above me towered the Sphinx* (1, 68); **темний усередині** [3]: *I was in the dark-trapped* (2, 113); **пошарпаний непогодами** [2]: *it was greatly weather-worn* (2, 55).

Негативна оцінка – 19 предикатів (100% від загальної кількості). Сумарна оцінка фокусу – ПОГАНО.

Ліс

/+/ [4]: **з чистим безхмарним небом** [4]: *the sky kept very clear, except for a hazy cloud* (2, 95); /-/ [42]: **страшний** [14]: *it was indescribably horrible in the darkness to feel all these soft creatures* (2, 106); **темний** [12]: *but all was dark* (1, 106); *overhead it was simply black* (2, 104); **палаючий** [11]: *beyond this was another part of the burning forest* (2, 109); **з порожнім далеким небом** [3]: *the sky was remote and empty* (2, 93); **безвітряний** [1]: *even the breeze stops in the trees* (2, 93); **безкінечний** [1]: *I could see no end to it, either to right or the left* (2, 94).

Позитивна оцінка – 4 предикати (9% від загальної кількості). Негативна оцінка – 42 предикати (91%). Сумарна оцінка фокусу – ПОГАНО.

Галявина

/+/ [8]: **така, що викликає приємні відчуття** [4]: *Above me shown the stars for the night was very clear. I felt a certain sense of friendly comfort in their twinkling* (2, 94); **безпечна** [2]: *the hillock was a kind of island in the forest* (2, 110); *the hillside was quite and deserted* (1, 94); **відкрита** [1]: *but at last I emerged upon a small open place* (2, 108); **добре освітлена** [1]: *the whole space was as bright as day* (2, 108).

Позитивна оцінка – 8 предикатів (100% від загальної кількості). Сумарна оцінка фокусу – ДОБРЕ.

Порівнявши оцінки ВЕРХНЬОГО СВІТУ (НЕ-ПОГАНО) і фокусів, що входять до нього (**Сфінкс** та **Ліс** – ПОГАНО, **Палац елоїв** та **Палац Зеленої Порцеляни** – НЕ-ДОБРЕ/НЕ-ПОГАНО, **Галявина** – ДОБРЕ), можна зробити висновок про аксіологічну тотожність ейдетичного і логічного зображення ВЕРХНЬОГО СВІТУ: оцінка ейдетично представленого ВЕРХНЬОГО СВІТУ збігається із середньою оцінкою фокусів, що створюють логічний ракурс топофону. Очевидно, що ВЕРХНІЙ СВІТ, який оцінюється помірковано позитивно, є сприятливим для героїв роману.

Регіон НИЖНІЙ СВІТ

Роль *Територія-ландшафт*

/-/ [29]: **темна** [11]: *the unbroken darkness* (2, 88); **сповнена шумом** [4]: *The air was full of the throb and hum of machinery* (2, 88); **велика і заплутана** [4]: *I had entered a vast arched cavern* (2, 88); *showed how universal were its ramifications* (2, 82); **така, що викликає неприємні відчуття** [4]: *and the faint odour of freshly shed blood was in the air* (2, 88); **розташована глибоко під землею** [3]: *of a very great depth* (2, 74); **задушлива** [2]: *the place was very stuffy and oppressive* (2, 88); **безводна** [1]: *those waterless wells* (2, 76).

Негативна оцінка – 29 предикатів (100% від загальної кількості). Сумарна оцінка регіону – ПОГАНО.

Порівняння сумарних оцінок ВЕРХНЬОГО та НИЖНЬОГО СВІТІВ дозволяє зробити висновок про їх аксіологічне протиставлення. Незважаючи на співчуття головного героя мешканцям Підземель, він усе таки належить до надземної раси, отже через його світосприйняття автор виражає свою думку про перевагу ВЕРХНЬОГО СВІТУ над НИЖНІМ. Проте загальна позитивна оцінка ВЕРХНЬОГО СВІТУ не є однозначною і беззаперечною. Незважаючи на всю його красу і затишність, він прямує до занепаду і вимирання.

Часовий зріз **ЗЕМЛЯ ПЕРІОДУ ЗАНЕПАДУ** представлений одним регіоном, який можна позначити **Світ у цілому**.

Роль *Територія-ландшафт*

/-/ [12]: **зі зловісно червоним небом і горами** [4]: *south-eastward it grew brighter to a glowing scarlet* (2, 115); *the rocks about me were of a harsh reddish colour* (2, 115); **з червоним та**

нерухомим сонцем [2]: *lay the huge hull of the sun, red and motionless* (2, 115); **з чорнильно-чорним небом** [2]: *The sky was no longer blue. Northeastward it was inky black* (2, 114); **з блідими зірками** [1]: *and out of the blackness shown brightly and steadily the pale white stars* (2, 114); **безвітряна** [1]: *for not a breath of wind was stirring* (2, 115); **з майже мертвим морем** [1]: *the same dying sea* (2, 116); **спустошена** [1]: *I cannot convey the sense of abominable desolation that hung over the world* (2, 116).

Негативна оцінка – 12 предикатів (100% від загальної кількості). Сумарна оцінка ролі – ПОГАНО.

Роль *Рослини*

/-/ [2]: **такі, що звикли існувати в напівтемряві** [1]: *plants which like these grow in a perpetual twilight* (2, 115); **отруйні** [1]: *the uniform poisonous-looking green of the lichenous plants* (2, 116).

Негативна оцінка – 2 предикати (100% від загальної кількості). Сумарна оцінка ролі – ПОГАНО.

Роль *Тварини*

/-/ [5]: **гігантські, потворні та небезпечні** [5]: *I heard a harsh scream, I saw a thing like a huge white butterfly go slanting and fluttering up into the sky and, circling, disappear over some low hillocks beyond. The sound of its voice was so dismal that I shivered and...* (2, 115); *Its evil eyes were wriggling on their stalks, its vast ungainly claws, smeared with an algal slime, were descending upon me* (2, 116); *Then I saw the thing was really a monstrous crab-like creature* (2, 115).

Негативна оцінка – 5 предикатів (100% від загальної кількості). Сумарна оцінка ролі – ПОГАНО.

Загальна кількість негативних дескрипцій по регіону – 19, отже сумарна оцінка всього регіону – ПОГАНО.

Цей часовий зріз характеризується різко негативною аксіологією. Роль *будівлі* відсутня, адже всі споруди зникли разом із вимиранням людства.

Структура топофону часового зрізу **ЗЕМЛЯ ЗА КРОК ДО ЗАГИБЕЛІ** також представлена одним регіоном (**Світ в цілому**).

Роль *Територія-ландшафт*

/-/ [14]: **така, що викликає неприємні відчуття** [4]: *I stared against at this blackness that was creeping over the day, and then I realised that an eclipse was burning* (2, 117); **засніжена** [4]: *And now it was flecked with white* (2, 116); **з темним небом** [2]: *the darkling heavens* (2, 116); **з блідими маленькими зірками** [2]: *The stars seemed to me to twinkle very little* (2, 117); **з величезним та згасаючим сонцем** [1]: *the huge red-hot dome of the sun* (2, 116); *the sky was absolutely black* (2, 118); **зі зловісно червоним морем** [1]: *all bloody under the eternal sunset* (2, 117).

Негативна оцінка – 14 предикатів (100% від загальної кількості). Сумарна оцінка ролі – ПОГАНО.

Роль *Рослини*

/-/ [2]: **майже мертві** [2]: *save for the livid green liverworts and lichens, seemed lifeless* (2, 117).

Негативна оцінка – 2 предикати (100% від загальної кількості). Сумарна оцінка ролі – ПОГАНО.

Роль *Тварини*

/-/ [2]: **огидні та небезпечні** [2]: *I shivered and a deadly nausea sized me* (2, 118).

Негативна оцінка – 2 предикати (100% від загальної кількості). Сумарна оцінка ролі – ПОГАНО.

Загалом: негативних дескрипцій – 18 (100%), тому сумарна оцінка регіону – ПОГАНО.

Таким чином, топофон третього часового зрізу, аналогічно до другого, оцінюється різко негативно. Сонце згасає, що призводить до загибелі всього живого на Землі. Можна стверджувати, що в основі світоглядної концепції Г. Велса „лежить уявлення про історію як про рух по низхідній” [1, с. 43], у результаті чого людство деградує і вимирає. Точка зору

письменника щодо майбутнього людства у цьому романі глибоко песимістична. Нехай у дуже далекому майбутньому, але на людство очікує повний крах.

Отже, „Машина часу” – науково-фантастичний роман, в якому є і відкриття, і подорож, і, що важливо, пересторога. Г. Велс, описуючи далекий світ майбутнього, власне те, що може трапитися КОЛИСЬ, звертає увагу читачів на проблеми, які існують у світі ЗАРАЗ [5, с. 234]. Автор попереджає, що існування двох антагоністичних класів, розділених соціально і територіально, може призвести до того, що колись усе людство поділиться на дві групи: морлоків – нащадків робочого класу, які так довго працювали під землею, що їхні очі звикли до темряви, і вони бояться світла; та елоїв – у минулому аристократів, які виродилися та повністю здитиніли через відсутність активної діяльності. Тож мета автора – примусити людей вчасно схаменутися і замислитися над можливими наслідками поляризації суспільства за расовими, соціальними, територіальними або будь-якими іншими ознаками.

„451° за Фаренгейтом” Р. Бредбері – другий фантастичний роман, який розглядається в нашій роботі. У зв’язку з тим, що обидва твори побудовані на протиставленні двох світів, образ простору в них аналізується за однаковими схемами.

Топофон роману „451° за Фаренгейтом” представлений одним часовим зрізом (ДАЛЕКИМ МАЙБУТНІМ) і містить два регіони: МІСТО та ЗА МІСТОМ. Аналогічно топофону роману Г. Велса, регіон МІСТО має два ракурси опису – ейдетичний та логічний, причому в останньому виокремлюються два фокуси: Дім Монтега та Дім Клариси. Моделі, які організують онтологічну інформацію про регіони образу простору в цьому романі, збігаються з моделями образу простору в романі Г. Велса „Машина часу”.

Аналіз емотивної оцінності образу простору роману „451° за Фаренгейтом” здійснювався нами за схемою, запропонованою для дослідження оцінки топофону роману Г. Велса „Машина часу”. Розглянемо, як 183 емотивно навантажені дескрипції фокусів та наповнювачей ролей *територія-ландшафт, будівлі, рослини та тварини* об’єктивують образ топофону.

Регіон МІСТО

Роль *Територія-ландшафт*

/-/ [40]: **темна** [11]: *Montag was in the dark street again* (1, 101); **така, що викликає неприємні відчуття** [10]: *the light from the overhead lamps seemed as bright and revealing as the midday sun and just as hot* (1, 127); **небезпечна** [7]: *Even if the streets were entirely empty, you couldn't be sure of a safe crossing* (1, 127); **тиха та порожня** [5]: *he walked on an empty avenue* (1, 127); **дощова** [4]: *In the late afternoon it rained and the entire world was dark grey* (1, 41); **холодна** [3]: *like a boatless river frozen there in the raw light of the high white arc-lamps* (1, 125); /+/ [4]: **затишна і приємна** [4]: *they walked in the warm-cool blowing night on the silvered pavement and there was the faintest breath of fresh apricots and strawberries in the air, and he looked around and realized this was quite impossible, so late in the year* (1, 31-32).

Позитивна оцінка – 4 предикати (10% від загальної кількості). Негативна оцінка – 40 предикатів (90% від загальної кількості). Сумарна оцінка ролі – ПОГАНО.

Роль *Будівлі*

/-/ [12]: **такі, що викликають неприємні відчуття** [9]: *The voice-clock mourned out the cold hour of a cold morning of a still colder year* (1, 52); **темні** [2]: *other houses were kept to themselves in darkness* (1, 40); **незручні** [1]: *the other houses stood with their flat fronts* (1, 78).

Негативна оцінка – 12 предикатів (100% від загальної кількості). Сумарна оцінка ролі – ПОГАНО.

Роль *Рослини*

/+/ [4]: **зелені** [4]: *they had sat in the green soft light looking at the sky and the trees and the green park* (1, 87).

Позитивна оцінка – 4 предикатів (100% від загальної кількості). Сумарна оцінка ролі – ДОБРЕ.

Роль *Тварини*

Наповнювачем цієї ролі в місті є Механічний Пес. Він має певну автономність дій, тому можна вважаємо його свого роду „твариною майбутнього”.

/-/ [25]: **такі, що викликають неприємні відчуття** [12]: *it growled again, a strange rasping combination of electrical sizzle, a frying sound, a scraping of metal* (1, 46); **схожі на тінь** [5]: *outside the house, a shadow moved, an autumn wind rose up and faded away* (1, 65); **небезпечні** [4]: *holding its victim, inserting the needle and going back to its kennel* (1, 46); **потворні** [4]: *its spidered legs; the procaine needle snapping out its single angry tooth* (1, 122).

Негативна оцінка – 25 предикатів (100% від загальної кількості). Сумарна оцінка ролі – ПОГАНО.

Загалом: позитивних предикатів – 8 (10%), негативних предикатів – 77 (90%). Сумарна оцінка регіону МІСТО – ПОГАНО.

Розглянемо фокуси, які включаються до логічного зображення регіону МІСТО.

Дім Монтега

/-/ [63]: **такий, що викликає неприємні відчуття** [22]: *Darkness. He was not happy* (1, 36); **порожній і мовчазний** [15]: *he looked at a blank wall* (1, 34); *he asked the quiet rooms* (1, 34); *they sat in the middle of an empty desert* (1, 107); **холодний** [7]: *It was like coming into a cold marble room of a mausoleum after the moon had set* (1, 35); **темний** [6]: *Complete darkness, not a hint of the silver world outside* (1, 35); *The room was cold, but nonetheless he felt he could not breath* (1, 36); **шумний** [6]: *the parlour was exploding with sound* (1, 68); *The parlour roared in the hot air* (1, 68); **ізолюваний від світу** [4]: *the chamber of a tomb-world where no sound from the great city could penetrate* (1, 35); **брудний** [1]: *looked at the empty mud-covered walls* (1, 103); **дивний** [1]: *at this queer house* (1, 119); **ненадійний** [1]: *The house shook* (1, 86).

Негативна оцінка – 63 предикати (100% від загальної кількості). Сумарна оцінка регіону – ПОГАНО.

Дім Клариси

/+ [8]: **яскраво освітлений** [3]: *Montag had rarely seen that many house lights* (1, 34); *when they reached her house all its lights were blazing* (1, 34); **такий, що викликає приємні відчуття** [3]: *Her front door shut gently* (1, 34); **сповнений сміху** [2]: *laughter coming from the house* (1, 40).

Позитивна оцінка – 8 предикатів (100% від загальної кількості). Сумарна оцінка регіону – ДОБРЕ.

Спираючись на дані аналізу можна стверджувати, що сумарна оцінка регіону МІСТО в цілому є негативною, у той час як оцінка наявних у ньому фокусів є контрастною. Дім Монтега отримав виключно негативні дескрипції, а Дім Клариси – виключно позитивні, що свідчить про створення автором аксіологічного протиставлення фокусів один одному. Таке протиставлення зумовлене протилежними функціями, що їх за авторським задумом покликано виконувати два будинки. Перший стоїть пустою, відлякуючи відвідувачів темрявою і дивними звуками; другий є втіленням гостинності та затишку, які приваблюють подорожніх.

Регіон ЗА МІСТОМ

Роль Територія-ландшафт

/+ [19]: **з вогнем, що гріє, а не спалює** [7]: *It was not burning, it was warming! Even the smell was different* (1, 145); **зі справжньою приємною та спокійною річкою** [6]: *he river was very real* (1, 139); *the river was mild and leisurely* (1, 139); **із зоряним небом** [3]: *For the first time in a dozen years the stars were coming out above him* (1, 139); **з рятівною річкою** [2]: *He felt the river pull him further on its way* (1, 139); **з нормальним вітром** [1]: *there was only the normal autumn wind high up* (1, 140).

Позитивна оцінка – 19 предикатів (100% від загальної кількості). Сумарна оцінка ролі – ДОБРЕ.

Роль Рослини

/+ [7]: **такі, що викликають приємні відчуття** [7]: *the dry smell of hay blowing from some distant field put Montag on the land* (1, 140); *as he moved on into the bramble bushes and the lakes of smelling and feeling and touching, among the whispers and the blowing down of leaves* (1, 144).

Позитивна оцінка – 7 предикатів (100% від загальної кількості). Сумарна оцінка ролі – ДОБРЕ.

Роль *Тварини*

/+/- [1]: **справжні** [1]: *A deer. He smelled the heavy musk-like perfume mingled with blood and the gummed exhalation of the animal's breath...* (1, 142).

Позитивна оцінка – 1 предикат (100% від загальної кількості). Сумарна оцінка ролі – ДОБРЕ.

Загалом: позитивних предикатів – 27 (100%). Сумарна оцінка регіону – ДОБРЕ.

Проведене дослідження топофону роману Р. Бредбері „451° за Фаренгейтом” дозволяє стверджувати, що образний ряд у романі побудований на контрастах. Це стосується як образу простору (протиставлення за лініями МІСТО – ЗА МІСТОМ, **Дім Монтега – Дім Клариси**), так і образів персонажів (наприклад, коли іскра кохання потрапляє в душу головного героя, він немовби розколюється навпіл, роздвоюється: одна його половина гаряча, мов вогонь, а інша – холодна, як крига). Регіон ЗА МІСТОМ оцінюється позитивно в першу чергу через те, що там усе, що оточує людину, є справжнім, природним та приємним, а не штучним та зловісним, як у МІСТІ. Такий контраст яскраво проявляється у протиставленні Механічного Пса, що мешкає в місті й викликає лише жах та огиду, зі справжнім оленем, дивлячись на якого, головний герой відчуває комфорт та захоплення природою. Автор показує, що потрібно усвідомити реальну загрозу дегуманізації людини та суспільства в епоху глобального наступу машин [11, с. 653]. Регіон МІСТО не є аксіологічно гомогенним: його зображення також базується на контрасті **Дому Монтега та Дому Клариси**, що отримують протилежні оцінки.

Порівняння онтологічної площини репрезентації топофону в романах Г. Велса і Р. Бредбері виявляє принципову схожість у структурі просторових образів обох творів. Основне місце дії у романах складається з двох регіонів, один з яких (НИЖНІЙ СВІТ у „Машині часу” та ЗА МІСТОМ у „451° за Фаренгейтом”) отримує виключно ейдетичне зображення. Інший регіон (ВЕРХНІЙ СВІТ у „Машині часу” та МІСТО у „451° за Фаренгейтом”) може розглядатися як цілісне утворення (ейдос) і як логос, де виокремлюються складові (фокуси). Елементами представлених ейдетично регіонів виступають ролі, кількість яких варіюється в залежності від особливостей зображуваного регіону. Відмінним у досліджуваних романах є кількість топофонів. У „451° за Фаренгейтом” події розгортаються у межах одного часового зрізу (**ДАЛЕКЕ МАЙБУТНЄ**), в „Машині часу” таких часових зрізів нараховується три: **ЗЕМЛЯ „РАЙСЬКОГО” ПЕРІОДУ**, **ЗЕМЛЯ ПЕРІОДУ ЗАНЕПАДУ** та **ЗЕМЛЯ ЗА КРОК ДО ЗАГИБЕЛІ**, основним з яких є перший. Така відмінність вочевидь пояснюється індивідуальною ідеєю та авторським задумом письменників, які використовують мистецтво слова для їх утілення.

При порівнянні аксіологічної площини топофонів романів Г. Велса і Р. Бредбері стає очевидною характерна манера письменників задіювати різкі контрасти при зображенні простору: певні частини топофону є сприятливими і комфортними для персонажів, у той час як інші – ворожі і небезпечні. Проте таке аксіологічне протиставлення є різним у досліджуваних романах. Якщо в „Машині часу” дескрипції топофону можуть отримувати нейтральні оцінки, а регіони та їх складові – сумарну проміжну (НЕ-ДОБРЕ/НЕ-ПОГАНО) або помірковано позитивну (НЕ-ПОГАНО), то у „451° за Фаренгейтом” оцінки усіх дескрипцій та елементів простору дуже чітко поділяються на ДОБРЕ і ПОГАНО. Очевидно, що для Р. Бредбері майбутнє постає контрастним полотном з чорно-білою аксіологією, а Г. Велс уявляє прийдешній світ не настільки оцінно поляризованим.

Відмінною є і позиція авторів щодо майбутнього людства. Г. Велс у романі „Машина часу” виступає як песиміст. На відміну від нього, Р. Бредбері переконаний, що людству вдасться вижити: невелика кількість одинаків-книголюбів врахують помилки людства, пригадають усі цінності, що можуть порятувати людей і гарантувати наступним поколінням добробут та злагоду.

Очевидно, що досліджувані романи є не лише науковою фантастикою, а й романами-попередженнями. Обидва письменники змальовують нам світ майбутнього (ближчого у Р. Бредбері або більш віддаленого у Г. Велса) і намагаються переконати читачів у тому, що кожен має зробити щось для порятунку людства вже сьогодні, а не через далекі мільйони років.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у співставленні образних систем цих романів, що дозволить повніше проаналізувати світоглядні та ідейні засади творчості письменників, утілені художніми засобами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Английская литература 1945 – 1980 / [отв. редактор А. П. Саруханян]. – М. : Наука, 1987. – 490 с.
2. Арнольд И. В. Стилистика современного английского языка (Стилистика декодирования) / Арнольд И. В. – М. : Просвещение, 1990. – 300 с.
3. Бахтин М. М. Формы времени и хронотопа. Очерки по исторической поэтике / М. М. Бахтин // Бахтин М. М. Вопросы литературы и эстетики. Исследования разных лет. – М. : Художественная литература, 1975. – С. 234–407.
4. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования / Гальперин И. Р. – М. : Наука, 1981. – 139 с.
5. Динамов С. Б. Герберт Уэллс / С. Б. Динамов // Динамов С. Б. Зарубежная литература. – М. : Художественная литература, 1960. – С. 233–257.
6. Жаботинская С. А. Концептуальный анализ языка: фреймовые сети / С. А. Жаботинская // Мова. Науково-теоретичний часопис з мовознавства. – Одеса : Астропринт, 2004. – № 9: Проблеми прикладної лінгвістики. – С. 81–92.
7. Лосев А. Ф. Философия имени / Лосев А. Ф. – М. : Изд-во МГУ, 1990. – 269 с.
8. Лотман Ю. М. Теория литературы / Ю. М. Лотман // Лотман Ю. М. О русской литературе. – СПб : Искусство-СПБ, 1997 // <http://aptechka.agava.ru/index.html>.
9. Новикова Н. М. Взаимодействие топонимической и антропоцентрической подструктур в структуре художественного текста / Н. М. Новикова // Художний текст в культурному, філологічному та лінгвістичному аспектах: міжвуз. конф. : тези доп. – К. : КДПШМ. – 1991. – С. 49–51.
10. Прието А. Из книги „Морфология романа”. Нарративное произведение / А. Прието // Семиотика. – М. : Радуга, 1983. – С. 370–399.
11. Скурлатов В. И. О творчестве Рея Бредбери / В. И. Скурлатов // Бредбери Р. О. скитаниях вечных и о Земле / [сост. В. И. Скурлатов]. – М. : Правда, 1988. – С. 643–653.
12. Тamarченко Е. Уроки фантастики / Е. Тamarченко // В мире фантастики : сб. статей и очерков о фантастике. – М. : Молодая гвардия, 1989. – С. 130–151.
13. Fauconnier G. Mental Spaces: Aspects of Meaning Construction in Natural Language. – Cambridge: Cambridge University Press, 1994. – XLVI, 190 p.
14. Fauconnier G. Mappings in Thought and Language. – Cambridge: Cambridge University Press, 1997. – 205 p.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ФАКТИЧНОГО МАТЕРІАЛУ

1. *Bradbury, R. Fahrenheit 451 // Bradbury, R. Fahrenheit 451. Short Stories. – Moscow: Raduga Publishers, 1981. – P. 27–162.*
2. *Wells, H. G. The Time Machine // Wells, H. G. The Time Machine. The Invisible Man. Short Stories. Essays. – Moscow: Progress Publishers, 1981. – P. 37–124.*

Одержано редакцією 14.09.2008

Прийнято до друку 17.11.2008

УДК 811.161'559.3

Л. М. Кулешова

МОДАЛЬНОСТЬ ОЦЕНКИ В ИСТОРИЧЕСКОМ ТЕКСТЕ

Стаття присвячена явищу мовної модальності оцінки в історичному тексті. На основі аналізу тексту історичного твору М.М.Молчанова «Дипломатія Петра Першого» виявлено внутрішньофразові та текстові модальні засоби і зроблено висновки щодо специфіки модальності оцінки в даному тексті.